

ՀԱԿՈՐ ՓԱՓԱԶՅԱՆ

ԱԿՈՌՈՒ Ս. ՀԱԿՈՐԱ ՎԱՆՔԻ ՔՅՈԹՈՒԿԸ

1973 թ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան մուտք գործած ձեռագրերի մեջ իր ինքնատիպ բնույթով առանձնանում է 10573 համարի տակ գրանցված Ակոռու Ս. Հակոբա վանքի նվիրատվությունների փոքրիկ մատյանը: Գրչագիրը բաղկացած է 204 թերթից, նյութը թուղթ է, մեծությունը 13×10 սմ., ունի կաշեպատ տախտակե կազմ, աստառը՝ կապույտ կտավից, վիճակը բավարար, տեղ-տեղ կան խոնավության հետքեր, մասամբ՝ ցեցակեր¹:

Ձեռագրի սկզբի 1ա—9ա էջերի մանր նոսր գրով գրված «չիշատակագրութիւն»-ից իմանում ենք, որ 1663—1671 թթ. Ս. Հակոբա վանքի հին եկեղեցու կաթուղիկների վերանորոգումից, ստորերկրյա ջրանցքի ու ջրամբարի կառուցումից, ինչպես նաև այլ շինարարական աշխատանքներից հետո, պատրաստվել է այս փոքրիկ մատյանը, որտեղ համառոտակի նկարագրված են շինարարական աշխատանքներն ու թվարկված նյութական միջոցների տրամադրող նվիրատուների ու մեկենասների անունները: Այնուհետև ձեռագրի յուրաքանչյուր թերթի առաջին էջի վերին մասում խոշոր բոլորգրով գրվել է Ակոռու բնակիչների, ավելի ճիշտ համայնքի անդամ յուրաքանչյուր տան կամ ծխի անունը, նրանց կողմից, նույն այդ թվականին և հետագա տարիներին վանքին կատարված և կատարվելիք նվիրատվությունների գրանցման համար:

Վանքերին ու եկեղեցիներին կատարվող նվիրատվությունների հատուկ մատյաններ ցարդ մեղ շեն հանդիպել: Ձեռագրաց ցուցակներում և ձեռագրագիտական ուսումնասիրություններում ևս այս կարգի գրչագրերի մասին հիշատակություններ չկան: Սովորաբար այդպիսի արձանագրությունները փորագրվում էին եկեղեցիների որմերին և կամ գրի էին առնվում տվյալ եկեղեցական հաստատությունում գտնվող Ավետարանների, Հայսմավուրքների և ծիսական բնույթի այլ ձեռագիր մատյանների դատարկ էջերում²: Ձեռագրագիտ-աղբյուրագետներին հայտնի է, սակայն, այս կարգի արձանագրությունների և տնտեսական գործարքների մասին գրառումների Սանահնի վանքում պահպանված հարուստ մատյանը, որն ուսումնասիրողների կողմից վկայակոչվում է «Քեօթուկ Սանահնի վանուց» վերնագրով³:

1 Ձեռագիրը նախապես պատկանել է իրանահայ բանասեր Հայկ Աճեմյանին, և վերոհիշյալ թվականին, այլ ձեռագրերի հետ Մատենադարանին է նվիրել հանգուցյալի այրին՝ տիկ. Հասմիկ Աճեմյանը:

2 Այս նյութերի աղբյուրագիտական գնահատականը տրված է Լ. Խաչիկյանի «Տնտեսական գործարքների մասին գրառումները հայերեն ձեռագրերի մեջ և նրանց աղբյուրագիտական նշանակությունը» հոդվածում, տե՛ս «Բանբեր Մատենադարանի» № 5, Երևան, 1960, էջ 21—42:

3 Մատենադարան, ձեռ. № 3031: Ուսումնասիրողներից ոմանք «Տաթևի վանքի քյոթուկ» են անվանում, Մատենադարանի 6271 թվահամարը կրող և Ստեփանոս Օրբելյանի «Պատմութիւն

Ս. Հակոբա վանքի նվիրատվությունների մատյանը թեև անհամեմատ ավելի համեստ բովանդակություն ունի, սակայն ձեռագրագիտական տեսակետից և աղբյուրագիտական արժանիքներով այն կարող է դասվել այս կարգի հուշարձանների շարքը: Ուստի կարծում ենք իրավացի են ձեռագրի առաջին նկարագրողները, երբ մայր քարտում այն վերնագրել են «Քեթուկ Ս. Յակոբայ վանից Ակոուոյ»:

Պատմական Հայաստանի Այրարատ նահանգի Մասյացոտն գավառի Ակոուի գյուղավանք Հայաստանի հնագույն բնակավայրերից է: Նրա մասին առաջին անգամ հիշատակում է V դարի պատմիչ Ղազար Փարպեցին⁴: Հետագա մատենագիրների երկերում, ձեռագրաց հիշատակարաններում և այլ աղբյուրներում եղած տեղեկությունները գալիս են վկայելու, որ Մասսի լանջին թառած այս հին ավանը, կուրծք տալով ժամանակի արհավիրքներին ու աղետներին, շարունակել է գոյատևել մինչև 1840 թ. հուլիսի 2-ը, երբ հիմնովին կործանվեց ու բնակիչներով հանդերձ թաղվեց, մնալով լավայախառն տիղմի ու Մասսի հրաբխային ցնցումներից պոկված լեռնաբեկորների փլվածքի տակ:

«Ակոուի» տեղանվան ժողովրդական ստուգաբանությունը՝ «արկուոի», ըստ որի իբր նույր իջնելով Արարատից առաջին անգամ այնտեղ է տնկել խաղողի որթը, ավելի լայն տարածում ստացավ ուշ միջնադարում: Այդ շրջանի աղբյուրներում և ձեռագրաց հիշատակարաններում մեծ մասամբ գյուղն անվանվում է «Արկուոի»:

Մատենագրական աղբյուրների և XVII—XIX դդ. ճանապարհորդների տվյալներով Ղ. Ալիշանն ու Ս. Էփրիկյանը տալիս են գյուղի աշխարհագրական և տեղագրական նկարագիրը, ինչպես նաև Ս. Հակոբա վանքի լեզենդախառն, կցկտուր պատմությունը, ավարտելով այն երկրաշարժի և գյուղի կործանման նկարագրությամբ⁵:

Կործանմանը անմիջապես նախորդող տասնամյակին վերաբերող ամենահավաստի տեղեկությունները պահպանված են Ֆ. Պարրոտի «Ուղեորություն դեպի Արարատ» ուղեգրական գեկուցագրի⁶ և Ի. Շոպենի 1852 թ. լույս տեսած Հայկական մարզի վիճակագրական ուսումնասիրության մեջ⁷:

Ս. Հակոբա վանքի քյոթուկի տվյալները, ինչպես ասվեց, հիմնականում վերաբերում են XVII դ. 60—70-ական թվականներին: Թեև նվիրատվությունների մի մասին վերաբերող, տարբեր անձնավորությունների ձեռքով կատարված արձանագրությունները, XVIII դարից են (23ր էջի արձանագրությունը ունի հայոց ՌՃՄԳ (1704), իսկ 8ր էջինը ՌՃՄԶ (1707) թվականները):

նահանգին Սիսական»-ի XIV դ. ընդօրինակությունը բովանդակող ձեռագիրը, որի վերջին 337բ—383բ էջերում կան Տաթևի վանքապատկան գյուղերից ստացվող եկամուտների և այլ կալվածների ու անտեսական հարցերի մասին կատարված արժեքավոր հիշատակագրություններ ու արձանագրություններ:

⁴ Ղազարայ Փարպեցույ Պատմութիւն հայոց, աշխ. Գ. Տեր-Մկրտչյան և Ստ. Մալխասյան, Տփղիս, 1904, էջ 123, 125:

⁵ Ղ. Ալիշան, Այրարատ, Վենետիկ, 1890, էջ 459, 470—474, Ս. Էփրիկյան, Բնաշխարհիկ բարարան, Վենետիկ, 1902, հ. 1, էջ 81—87:

⁶ Խ. Արովյան, Երկերի լիակատար ժողովածու, Երևան, 1956, հ. 7, էջ 221—299:

⁷ И. Шопен, Исторический памятник состояния Армянской области в эпоху ее присоединения к Российской империи, СПб, 1852, стр. 490, 563—566, 1803—1806 (այսուհետև՝ Шопен).

Ձեռագրի գրչության ժամանակը համընկնում է Արևելյան Հայաստանի խաղաղ և համեմատաբար բարգաւաճ տարիներին, երբ առկա էին տնտեսական կյանքի զարգացման քիչ թե շատ տանելի պայմաններ: Այս շրջանում մեծ թվով վանքեր ու եկեղեցիներ վերանորոգվեցին: Հատկանշական է, որ շատ եկեղեցիների՝ էջմիածնի մայր տաճարի, Հռիփսիմեի, Մուղնու, Դարաշամբի, Թագեի, և ինչպես վերը նշվեց, նաև Ակոռու Ս. Հակոբա վանքի կաթողիկէները (զանգակատներ) այս տարիներին են կառուցվել կամ վերանորոգվել: Դարասկզբի մեծ արհավիրքներից բավական ժամանակ էր անցել, գյուղերն ու ավանները մասամբ վերաշինվել էին: Նվիրատվական արձանագրությունների տվյալներով, XVII դարի 60-ական թվականներին Ակոռու բնակչությունը շուրջ 250 ծովս է եղել, այսինքն միջին հաշվով 1250—1500 շունչ⁸: Ամենայն հավանականությամբ մեկուսի և մասամբ անմատչելի վայրում գտնվելով Շահ-Աբրասի մեծ գաղթի ժամանակ տեղահանման շի ենթարկվել: Առաքել Դավրիժեցին տեղահանման ենթարկված վայրերի մեջ Սուրմաչին ու Մասյացոտնը չի հիշում:

Անհավանական չէ, որ Արաքսի ձախափնյա շրջանի գյուղերից և այլ վայրերից, ովքեր որ կարողացել են դուրս պրծնել գաղթի հոսանքից, ապաստան են գտել Ակոռուում: Այսպես օրինակ նվիրատուների մեջ բազմիցս հիշվող փառակեցիները պետք է որ եկած լինեն Նախիջևանի Գողթան գավառի Փառակա գյուղից: Հիշված են նաև այլ դրսեցիներ, ինչպես օրինակ «չուղայեցի Եզնարախչը», «գաստակցի Վելիճանը», «ղափանցի մահդասի Ասլանը», «Ընդմեցունց Պետրոսը» և այլն: Քյոթուկի տվյալները թույլ են տալիս ասելու, որ XVII դդ. վերջերին Ակոռու բնակչությունը անհամեմատ ավելի շատ է եղել քան XI-X դդ. 30-ական թվականներին, երբ Ի. Շոպենի վկայությամբ, գյուղավանի բնակչության ընդհանուր թիվը 1358 շունչ էր, որից 342-ը նորաբնակներ էին, գաղթած Արևմտյան Հայաստանի մերձակա շրջաններից⁹:

Զաքարիա Ազուլեցու վկայությամբ երթևեկությունը դեպի Ակոռու կատարվում էր Խոր-Վիրապի վրայով: Այդ հաստատում են նաև Ֆ. Պարրոտն ու մյուս ճանապարհորդները: Այս դժվարին վերելքը Զաքարիա Ազուլեցին կատարել է դեպի Ս. Հակոբա վանքը ուխտագնացության նպատակով, 1672 թ. «Ամայ գնալ գալն ԺԳ (13) աղաջ կայ, դժվար ճանապարհ է», — գրում է նա¹⁰: Այդ նշանակում է, որ Խոր-Վիրապից մինչև Ակոռու ձգվող ճանապարհի երկարությունը մոտ 36 կիլոմետր էր:

Զաքարիա Սարկավազը, պատմելով 1679 թ. Երևանի երկրաշարժի մասին, ավելացնում է, որ Ազերբայջանի վեզիր Միրզա-Իբրահիմը գալով Երևան, իր մոտ է կանչում շրջակա խաներին և սուլթաններին, հանձնարարելով նրանց վերականգնել բերդը, Հրազդանի կամուրջը և այլ շինություններ և կարգի բերել քաղաքի շրամատակարարումն ու ոռոգման ցանցը: Հրավիրվածների մեջ եղել է նաև Ակոռուի սուլթանը¹¹: Այս փաստը խոսում է հիշյալ թվականներին Ակոռու վարչական նշանակության մասին: Ըստ Շոպենի 1828 թ. գրավումից

⁸ Եթե հաշվի առնենք, որ ձեռագրից բավական թերթեր կան պահված, որոնց վրա նույնպես կարող էր այլ բնակիչների անուններ գրանցված լինել, ապա թվում է, թե բնակչության թիվը 1500 շնչից ավելին պետք է եղած լինի:

⁹ Шопен, էջ 563—566:

¹⁰ Զաքարիա Ազուլեցի, Օրագրություն, Երևան, 1938, էջ 109:

¹¹ Զաքարիա Սարկավազ, Պատմագրություն, Վաղարշապատ, 1870, հ. 2, էջ 105:

առաջ Ակոսին պետական (դիվանի) սեփականություն է եղել: Նա տալիս է նաև գյուղական համայնքի կողմից պետությանը հատուցվող հացահատիկի քանակը¹²: Պետք է ենթադրել, որ XVII դ. 70-ական թվականներին գյուղից ստացվող մալոջհաթը և այլ հարկեր տրված է եղել այնտեղ նստող սուլթանին որպես թիուլ: XVII դարում առանձին շրջանների հաքիմ նշանակված սուլթանների ոռճիկները մեծ մասամբ վճարվում էին ի հաշիվ նրանց պաշտոնավայրի բնակչությունից գանձվող հարկերի: Այդպես էր օրինակ Կաղզվանի հաքիմ Նաֆաս-սուլթան Սաղուն, որ համարվում էր տեղի թիուլզարը¹³:

Քյոթուկը ուշադրավ տեղեկություններ է պարունակում գյուղի ջրամատակարարման և ոռոգման սիստեմի մասին: Պարզվում է, որ ոռոգումը հիմնականում կատարվել է մեծ ամբարտակի (բանդ) շնորհիվ ստեղծված ջրամջարի (գօլ) միջոցով, որտեղ կուտակվել են ձնհալից հոսող ջրերը: Այդ ջրերով ոռոգվել են արտերն (ջրբին) ու պարտեզները (բաղչա): Խմելու և առանձին գործածության համար ստորերկրյա ջրանցքներ (գահրիզ) են փորվել, որոնք որոշակի մուտքեր (ղըրխայաղ) են ունեցել: Խստորեն պահպանվել է օգտագործման կարգը, արգելելով նոր անցքեր փորելն ու ջրի հոսանքը փոխելը:

Նվիրաբերվող անշարժ ստացվածքների մեջ կան հողագործության տարրեր աշխատանքների հետ առնչվող օբյեկտներ՝ արտեր, մանր հողակտորներ (պատառ), ոռոգելի հողեր (ջրբին), հացահատիկը կախելու առանձին հարմարություններով օժտված վայրեր՝ կալեր, այգիներ և պարտեզներ (բաղչա) և այլն: Նվիրվող կամ «վախույ» տրվող օբյեկտների տեղն ու դիրքը ճշտող համառոտ քաղաքությունները տեղագրական արժեք ունեն: Գրանց մեջ պահպանված են գյուղավանի ճանապարհների, մոտակա վայրերի, հանդերի, ագարակների և այլ տեղանուններ. «Սիղուաու ճանապարհին Կեկչարաու պատաններն», «Գրեբումն մեկ արտ», «Կեբեզմանուաի ճրակենց գլխի կալին կենն», «...մէկ լաւ ջրբին ետ, Մագրումն էր», «Շինին ձոր մեկ բաղչայ, Գլուաումն մեկ պատառ ճրաբին» և այլն:

Նվիրատվությունների բնույթից և որոշ նվիրատուների անուններին նախորդող և նրանց զբաղմունքը հուշող «ավել անուններից» կարելի է գաղափար կազմել բնակչության սոցիալական դրության, տնտեսության և նյութական բարեկեցության մակարդակի մասին: Գյուղավանում եղել են մեծահարուստ խոջաներ, ինչպես օրինակ Փշրկենց գերդաստանից խոջա Հայրապետը, նրա որդին խոջա Մարգարեն և վերջինիս որդիներ խոջա Սահակը և խոջա Զաքարիան, որոնց միջոցներով են կառուցվել ջրամբարի ամբարտակն ու փորվել քահրիզն իր երեք աչքով: Խոջա Մարգարեն կառուցել է նաև մի կարավանատուն (քարվանսարա) իր օթևաններով (օղա) և հիմնովին նորոգել Ս. Հակոբա վանքի կաթուղիկեն: Մեծատուն խոջաների բազմանգամ գերդաստան է եղել նաև Փառակեցոնց ընտանիքը, որոնցից նույնպես երեք սերունդի նվիրատուներ են հիշված:

Նվիրատուների մեջ հիշված են նաև տարբեր զբաղմունքի տեր արհեստավորներ. ջուլհակ, որմնադիր (բանահ), փայտահատ (բալթահի), գինեգործ (ճմլօղ), կոշկակար (բաշմաղչի), դերձակ (դերզիկ), մաղագործ (ալաքչի), հնակարկատ (փինայչի) և այլն:

¹² Illonen, էջ 1083—1086:

¹³ Իսրանդար-բեկ Թուրքեման (Մունշի), Քարիխ-և ալամարա-յե Աբրասի, (պարսկ. բնագիր), Թեհրան, 1957, էջ 656, 743:

Բնակչության սոցիալական խորը շերտավորման և տնտեսական անհավասարության մասին է վկայում այն փաստը, որ մեծածախք կառուցումներով և թանկարժեք նվերներով հանդես եկող խոջաներից և ունևոր գյուղացիներից, ինչպես նաև ավելի համեստ նվիրատվություններով հիշվող արհեստավորներից ու միջակ գյուղացիներից զատ, գյուղավանում զգալի թիվ են կազմել նյութական սուղ պայմաններում գտնվող ընտանիքները, որոնց հատկացված «Քյոթուկի» էջերում, տասնամյակների ընթացքում նրանց կողմից կատարված որևէ նվիրատվության մասին գրառումներ չկան: Այդպիսի տընտեսությունների թիվը 70-ի է հասնում, որը կազմում է գյուղի բնակչության մոտ 30%-ը:

Մեծահարուստ խոջաների առկայությունը ավանում, ինչպես նաև նվիրվող իրերի ու առարկաների տեսականին, թույլ են տալիս ասելու, որ թեև Ակոսին անմիջապես առևտրական մայրուղու վրա չէր գտնվում, սակայն ապրանքաշրջանառության ոլորտից դուրս չէր մնացել: Հիշատակված են ամենատարբեր վայրերից բերված ապրանքներ. «Բուրսու բան կարպետ», «Բուրսոյ բարձ ծածկոց», «Դիզաղայ կարպետ», «Թարիզայ բան հաղուխ», «Հնդրստանու բան դալամբար վարաբուր», «Ֆուանդի քիմխայ», «Ֆուանկի պասմայ բեմի ծածկոց» և այլն: Կարավանատան կառուցման անհրաժեշտության փաստն ինքնին խոսում է առևտրականների հաճախակի երթևեկության մասին: Առևտրականներ, որոնք հիշված են նաև նվիրատվական արձանագրություններում. «Աստուած արհնէ բազըրկաններն, Ա (1) Սարգիս գիրք բերին Ս. Յակոբին»:

Ակոսու բնակիչները, նույնպես, եկեղեցական սպասքից և հանդերձանքից զատ, մեծ թվով ձեռագիր Ավետարաններ և ծիսական բնույթի այլ գրչագրեր են նվիրել Ս. Հակոբա վանքին, որոնց թիվը հասնում է 50-ի: Այդ թվում 1 Աստվածաշունչ, 13 Ավետարան, 4-ական Հայսմավուրք և Մաշտոց, 3-ական Սաղմոսարան և Քարոզգիրք, 2-ական Շարակնոց, Հիսուս Որդի, Ճաշու գիրք (Ճաշոց), Խորհրդատևոր, Գանձարան և Տոնացույց և մեկական Ճառնախիր, Հարանց վարք, Աղոթամատույց, Ավետարանի մեկնիչ, Ժամի մեկնիչ, Հարցմունք (Գր. Տաթևացու «Հարցմանց գիրք»-ը), Սարգիս գիրք (Սարգիս Շնորհալու «Մեկնութիւն կաթողիկեայց»-ը), Չայնավոր գիրք (Մանրուսմունք), Չայնաքաղ (Շարակնոց) և Ֆուանկի գիրք (Ունիթոռական գրակ.): Նվիրված է նաև մեկական տպագիր (պասմայ) Աստվածաշունչ, Սաղմոս և Քաղուածո շարական:

Սրանք Քյոթուկի գրչության ժամանակին հաջորդող տասնամյակների ընթացքում կատարված նվիրատվություններն են: Անշուշտ դրանից առաջ ևս վանքում եղել են ձեռագիր մատյաններ, և մինչև վանքի ավերումը այլ գրքեր էլ են մուտք գործել վանքի մատենադարանը: Ուստի անհավանական չէ, որ կործանման ժամանակ վանքում մեծ թվով գրչագրեր են եղել և թերևս մնացել են փլվածքի տակ: Հայտնի չէ, հետագայում ձեռագրեր գտնելու նպատակով որոնումներ կատարվել են այնտեղ, թե ոչ: Քյոթուկի առկայությունը, սակայն, թույլ է տալիս մտածելու նաև, որ որոշ ձեռագրեր զանազան առիթներով դուրս են բերվել վանքից, նախքան վանքի կործանումը, կամ էլ հետո պեղվել և հանվել են հողի տակից: Պետք է հուսալ, որ մեր ձեռագրական ֆոնդերի պատմությունը ուսումնասիրող մասնագետներին երբևէ կհաջողվի պարզել փրկությունը:

Նվիրված են նաև տարբեր շափսի ու որակի սրբապատկերներ. «մէկ Աս-

տուածածնի պատկեր», «բեմի խաչկալի պատկեր», «մէկ մեծ պատկեր», «մէկ տախտակէ Աստուածածնի պատկեր», «մէկ փոքրիկ արծաթէ Աստուածածնի պատկեր» և այլն (շուրջ 12 հատ), որոնց մեջ հավանաբար եղել են նաև արծեքավոր գործեր և որոնց հետագա ճակատագրի մասին ևս ստույգ տեղեկություններ չունենք:

Ժամանակի կենցաղի և ազգագրության պատմության ուսումնասիրության համար որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև նվիրվող առտնին օգտագործման կահկարասին, ամանեղենն ու այլ առարկաները: Կան փռվածքի զանազան տեսակներ՝ «խալի», «խալիշայ», «կարպետ», «չաջիմ», «թաքնամագ», տարբեր նյութի և որակի գործվածքներ. «չիթ», «պասմայ» կամ «ղալամբար» վարագույր, «զառքաշ» կամ «քաթան, պասմայ» ծածկոց, «զառ», «սուրմաքաշ» կամ այլ տեսակի «մահրամաներ», «զառ» կամ «ապրիշումէ եայլուխ», «մախմուռ», «քիմխա» կամ «թաթայ» շապիկներ, «մետաքսյա» կամ ոսկեթել «մանդիլներ» և այլն:

Հետաքրքիր են նաև եկեղեցական ինվենտարի մասին տվյալները, որոնց մեջ զգալի թիվ են կազմում ծանրաքաշ արծաթե փրերն ու ոսկեքանվածք հանդերձները. «զառպապ շուրջառ», «զառ փեշկիր», «քանդաքար խաչկալ» և այլն:

Ազգագրական հատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում ամանեղենն ու խոհարարական առարկաները, ինչպիսիք են օրինակ կլայեկից կամ արծաթյա «իրրուղները», պղնձե «սիլիփշաները», մեծ մասամբ պղնձից կամ այլ մետաղներից պատրաստված ջրի, ճաշի և այլ սննդամթերքների և տնտեսական նշանակություն ունեցող ամանները. «զուկում», «բաղիայ», «լական», «լանգարի», «զազղան», «թանճարայ», «թափշի», «նալրաքի», «սաջաղի» և այլն:

Չնուսրի սկզբի «յիշատակագրութեան» հեղինակը, ինչպես նաև հետագա նվիրատվությունների մասին գրառումներ կատարողները նշումներ են արել նաև համայնքի ընդհանուր նախաձեռնությամբ և հավաքական ջանքերով կատարված մեծ կամ փոքր կառուցումների, ծախսերի և նվիրատվությունների մասին: Դրանք փաստեր են, որոնք այլ աղբյուրների զուգահեռ տվյալների հետ օգնում են ավելի որոշակի գաղափար կազմելու XVII դարի գյուղական համայնքի ներքին կազմակերպության, իրավունքների, հավաքական ուժի և նյութական հնարավորությունների մասին: Մեծ մասամբ, ինչպես նույն դարաշրջանի այլ աղբյուրներում, Քյոթուկում ևս համայնքն անվանվում է «ժողովուրդ». «Աստուած ժողովուրդն օրհնէ, մէկ պասմայ Քաղուածոյ Շարական առին», կամ «Աստուած որհնէ ժողովրդեան, մեծամեծաց և փոքունց, մէկ լաանօթի հմար ամբար շինիլ տվին»: Սակայն հաճախ «էլ» և «ըոհաթ» բառերը ևս նույն իմաստով են գործածված. «Նոր եկեղեցին էլով շինէցին, թվին ՌժՍ (1701)-ումն աւարտեցաւ: ...[կէս] թումանէ մինչի ճ (100) դիան ըոհաթն բոմակ արին, Աստուած մեր քանդխուղէքն, էլն, կանայքն, մեծ և փոքրն անփորձ և անասան պահեսցէ» և այլն:

Քյոթուկում գրի առնված արձանագրությունների մեջ հայոց լեզվի պատմությամբ և բարբառագիտությամբ զբաղվողները ևս հետաքրքիր տվյալներ կարող են գտնել: Այնտեղ զգալի նյութ կա նաև արական և իգական անձնանունների, տոհմանունների, ավել անունների կամ մականունների և ազգագրությանը հետաքրքրող տարբեր հարցերի վերաբերյալ:

Համառոտակի ուրվագծելով Ակոսու Ս. Հակոբա վանքի «Քյոթուկի» աղբյուրագիտական նշանակությունը, կարծում ենք, որ ծավալով ոչ մեծ, սակայն բովանդակությամբ ինքնատիպ և որպես սկզբնաղբյուր որոշակի գիտական արժեք ներկայացնող այս բնագրի հրատարակումը, կարող է օգտակար հանդիսանալ ուշ միջնադարի պատմության, վերքը ընդգծված և այլ հարցերի լուսաբանման համար:

Բնագրից զեղչված են միայն 1բ—5ա էջերի փառաբանական հատվածներն ու յուրաքանչյուր նվիրատուի անվանը նախորդող «Աստուած օրհնէ» արտահայտությունը: Ինչպես սկզբի «յիշատակագրութեան», այնպես նաև հետագա տասնամյակներում, տարբեր գրիչների ձեռքով կատարված գրառումների ուղղագրությունը պահպանել ենք նույնությամբ: Տողատակում տրված են միայն օտար բառերի և տերմինների ծագումն ու իմաստը լուսաբանող խիստ համառոտ բացատրություններ:

* * *

Կա Յաղագս հոգևորական անշնչելի յիշատակագրութիւն ի սուրբ եկեղեցիս Սբ. Յակոբայ սքանչելագործ հայրապետի, զոր բովանդակեալ զամենայն զգեստի մի ըստ միօրէ, ըստ շափու հաւատոց և ըստ կարողութեան ընչից, շարակարգեցաք զամենայն և բացայայտեմք ի սուրբ տեղիս՝ առաջի ահաւոր և փրկագործ անմահ պատարագիս յականջս ձեր: Զի և դուք ով աստուածասէր և ուղղադաւան միահամուռ ժողովուրդք՝ մեծամեծք և փոքունք, արք և կանայք, ծերք և տղայք, պարտիք մտադրութեամբ ունկն զնել և ամենայն ընծայարեւոյց ի սուրբ եկեղեցիս՝ օրհնել և Աստուած-ողորմի ասել միաբանութեամբ, զի և դուք ընկալչիք մասն և բաժին ի սրբոցն Աստուծոյ || (1բ) առատածիր ողորմութիւն ի բարեբարէն Աստուծոյ աստ հազարապատիկ և բիրապատիկ և ի միւսանգամ զալստեան նորայ՝ զերկնից արքայութիւնն ժառանգեսչիք ընդ ամենայն ննչեցելովք ձերովք. ամէն:

Բայց յառաջ քան զյիշատակարանսն կարդալոյ, պարտիմք ամենեքեան օրհնութիւն, զոհութիւն և փառս մատուցանել ամենասուրբ Երրորդութեան...¹

Տբ Աստուած ողորմի ասացէք միաբանութեամբ Փշրկէնց Մահգասի Հայրապետին և իւր որդի մահգասի խօծայ Մարգարէին, որ ետուն ընծայ սուրբ եկեղեցոյս Ա. (1) զառ՝ շուրջառ, Բ. (2) մեծ խաչ, Ա. (1) մարգարտաշար վակաս, Բ. (2) ջուխտ² ծնծղայք, Ա. (1) բեմի խաչկալի պատկեր, || (6ա) Ա. (1) Աստուածաշունչ, Ա. (1) Յայսմաւոր, Ա. (1) [Ճա]շու գիրք, Ա. (1) մազաղաթեայ Շարակնոց, Ա. (1) խալիշայ³, Ա. (1) Ֆոանգի քիմխայ⁴ շուրջառ, Ա. (1) արծաթէ կանթեղ, քաշն ՃԸ. (108) մսխալ⁵, Գ. (3) զառ եաղլուխ⁶,

¹ Ձեռագրի 1բ—5ա էջերը ունեն գոհաբանական բովանդակություն:

¹ պրսկ. زر — ոսկեզույն, ոսկեբանված:

² պրսկ. جفت — զույգ

³ պրսկ. قالچه — փոքրիկ գորգ:

⁴ պրսկ. کوما — մետաքսյա գունավոր զարդարուն գործվածք:

⁵ արար. مثقال — թանկարժեք մետաղների քաշի միավոր, որ հավասար էր 4,72 գրամի:

⁶ թրք. یاغلیق — թաշկինակ:

Գ. (3) դարբաֆ⁷ սաղաւարտ, մէկ մարմար աւազան, Ա. (1) աթոռ, Սիդուտու ճանապարհին Կրկըշարտու պատաններն: Այլև մահդասի խօճայ Մարգարէն Ա. (1) քարվանսարայ⁸ շինեաց իւր օտայներովն⁹. ինչ որ օտաներուն գալուր¹⁰ լինի, ի վերայ քարվանսարին պակասութեանն փարձեն¹¹, որ հանապազ շէն մնայ:

Աստուած ողորմի ասացէք մահդասի խօճայ Սահակին և իւր եղբայր խօճայ Զաքարիային, և իւրեանց կողակցացն՝ Մարիամանց, և իւրեանց ծնօղացն՝ մահդասի խօճայ || (6բ) Մարգարէին և Նազլուխանին, պապուն իւրեանց՝ մահդասի Հայրապետին, և մամուն՝ Յուստիանին, հօրաքեղացն Խօնձուն և |||ին, և |||կամին, և Մարգարտին, և այլ ամենայն առուարեան մերձաւորացն՝ կենդանեացն և առ Քրիստոս ննչեցեցեացն, որ գօլին¹² հիմանէն մինչև ի Խաչի յիշատակարանն Ը. (8) գազ¹³ սկիզբն արարին հաստահիմն և կոփուածու վիմօք, գեղեցիկ բրչեբօք¹⁴ և ամբախիճ կրօք շինեցին, և դահրիզի¹⁵ առաջի ձորի բանտն¹⁶, որ դահրիզի ջուրն անց են կացուցել, անտի մինչև ի դուն սբ. եկեղեցւոյս Գ. (3) տեղի դրբխայազ¹⁷ է շինած, մէկն՝ Աստուածածնի դռանն, մէկն՝ քարանսարի մօտն և մէկն՝ եկեղեցւոյ դռանն: Այսչափ վարձք և աշխատանք յիւրեանց հալալ և արդար վաստակոցն կատարեցին՝ մե|| (7ա) ծաւ ծախիւք և բազում նեղութեամբ վասն սիրոյն Քրիստոսի և յուսոյ արքայութեանն: Այսուհետև ի մերոց ազգականաց կամ յօտարաց, ով որ յայտնի կամ ի ծածոկ ջուր բաժանէ և տանի յայլ տեղիս հանցէ, նա յանմահական ջրոյն ծարաւ մնացէ, յերեք հարիւր ժ և Ը (318) հայրապետացն նզովեալ և անիծեալ եղիցի, մասն և բաժին ի Կայենէ և ի Յուդայէ ընկալցին մեր մեղացն պարտական լիցին և սեւրեսա առ մեզ գայցեն: Այլ միայն յայս Գ. (3) տեղիս հաստատուն և անշարժ մնացէ մինչև յաւիտեան: Խնդրեմք ի ձէնջ, որ մեր հօգւոցն Աստուած ողորմի ասէք ամենեքչան. ողորմածն Աստուած ձեզ և մեզ ողորմեսցի աստ և ի միւսանգամ գալստեան իւրում, և ինքն օրհնեալ եղիցի այժմ և անդրաւ յաւիտենիս յաւիտեանս. ամէն:

7բ. Դարձեալ սկիզբն գօլին, որ հիմն եղաք՝ թիւն ՌՃԺԲ (1663) էր, և յորժամ կատարումն եղև, թէ գօլին և թէ աղբիւրին, թւականն էր ՌՃԻ (1671)-ումն. Ը. (8) տարումն աւարտեցաւ մեծաւ աշխատութեամբ:

7 պրսկ. زر بافی — սակերանվածք:

8 պրսկ. کاروانسرا — կարավանատուն, իջևան:

9 թրք. اوطاف — սենյակ:

10 թրք. گلور — եկամուտ:

11 արաբ. خرج-ից — ծախսեն:

12 թրք. گول — ջրավազան

13 պրսկ. گز — երկարության շափ, 0,90—1,10 մետր:

14 պրսկ. برج — աշտարակ:

15 պրսկ. کتوریز — ստորերկրյա ջրերը օգտագործելու նպատակով փորված ջրանցք:

16 պրսկ. بند — ամբարտակ, պատնեշ:

17 թրք. قرق آياقی — գեղի ստորերկրյա ջրանցքը տանող սանդուղքներ, որ բառացի նշանակում է «քառասուն սոր» կամ «քառասուն սանդուղք»:

Չայս ևս ծանուցումն լիցի մեծամեծաց և փոքունց, թէ գօլին և թէ աղբերն
 ԵՃ և Մ (550) թուման խարճ է գնացել. ԳՃՄ (350) թումանն գօլին է գնացել
 և ԲՃ (200) թումանն աղբիւրին խարճն է: Որոց փոխարէնն հաստատուն արաս-
 ցէ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ըստ առատ ողորմութեան իւրում՝ ի հանդեր-
 ձեալ դատաստանին իւրոյ. ամէն: Հայր մեր, որ յէրկինսդ ես:

Դարձեալ եկեղեցւոյն հին կաթուղիկէն, որ խիստ քաշ և խամ էր շինած
 Գ. (4) սիւնքն, այլ Գ. (3) գօշէ¹⁸ և խախուտ, մահգասի խօճայ Մարգարէն
 սիւներն նոր լցնել հտուր քա|| (Տա) բով և կրով, Գ. (4) անկյունք շինեաց և
 զկաթուղիկեն նորոգեաց և բարձրացոյց զեղեցիկ յօրինուածովք և մեծամեծ
 լուսամտերօք. սոցա խարճն ԻԳ. (23) թուման գնաց: Յիշեցէք և Աստուած ո-
 ղորմի ասացէք սոցա հոգւոյն. ամէն:

Աստուած արհնէ¹⁹ Փշիկէնց խօջայ Մարգարի որդի նազարէթն—մէկ շա-
 րիք:

Տր Եւ դարձեալ նոր եկեղեցին էլով²⁰ շինեցին, թվին ՌՃՄ (1701)-ումն
 աւարանցաւ, մնաց կաթուղիկէն: ՌՃՄՁ (1707) կաթուղիկէն շինեցինք: Կա-
 թուղիկին շինութիւնն... Օվանէսի որդի Մկրտիչն հտուր ԺԴ. (14) թուման,
 ...Մկրտչի որդի Այվազն հտուր Թ. (9) թուման կէս, ... Փիրսօլթանէնց վարդա-
 նի որդի Գրիգորն և Մարտիկի որդի Սարգիսն հտուն Թ. (9) թուման կէս, մահ-
 գասի Յովսէփի որդի նազարէթն Գ. (4) թուման հտուր՝ կաթուղիկին խաշն Ե-
 աիր զխին, խարջն էլ քաշեց: Դարձեալ այս կաթուղիկիս մնացեալ խարջն
 Ե. (5) թուման, շառն²¹, հացն, խորակն²² էլ հտուր: || (Ձա) [կէս] թուման է
 մինչև Ճ. (100) դիան ըսիաթն²³ քօմակ²⁴ արին: Աստուած մեր քանդխուղէքն²⁵,
 էլն, կանայքն, մեծ և փոքրն անփորձ և անսասան պահեսցէ. ամէն:

10ա ... ներքի Ոսկանն — Ա. (1) խաշ վախմ հտուր Սր. Յակոբին:

10բ ... Խօջխարարէնց պառան — Ա. (1) փոքրիկ խաշ, Գրէրումն մէկ
 արտ հտ:

... Քաշալ ճանոնց:

11ա ... Թարղուլու որդի Դաւիթն — Ա. (1) լաւ վարագուր, Ա. (1) լաւ սկու
 եավլուխ, մէկ խաշ փոքր:

11բ ... Բժունկէնց մահգասի էվազ — Ա. (1) փոքրիկ Մաշտոց:

12ա ... Մալա Մկրտչէնց Գրիգորն:

12բ ... Կարապետէնց Աւետիքն, Մարտիրոսն և Մատուրն և դատերքն՝
 Սապահն և Շնհաւորն և Մարթէն — Ա. (1) լավ մագաղաթ Շարակնոց:

13ա ... Ամիրճանն, որդի Մինասն — Գ. (4) թօփ շարիթ²⁶:

¹⁸ պրսկ. گوشه — անկյուն:

¹⁹ Յուրաքանչյուր նվիրատուի անվանք նախորդում է «Աստուած արհնէ» խոսքը, որն ստորև
 անձնուրեք փոխարինվելու է երեք կետով:

²⁰ Բրբ. آیل — ժողովուրդ, համայնք:

²¹ արար. چار — աշխատանքին օգնող:

²² պրսկ. خوراك — ուտելիք, բանվորների սնունդ:

²³ արար. رعیت — ժողովուրդ, ռայաթ:

²⁴ պրսկ. کمک — օգնություն:

²⁵ պրսկ. کدخدایا — զեղջավազ, տանուակեր:

²⁶ Բրբ. شریذ — պարան, թուկ:

13բ ... մահադասի Սօլթանբէկն — Ա. (1) պղնձէ բուրվառ, Ա. (1) Դիզադա կարպետ, Ա. (1) շահ, Ա. (1) մեծ խաշ:

14ա ... Փառակեցոնց Սարգիսն և Մուրատն և իւրեանց հայր Ղազարն — Ա. (1) սկի, Ա. (1) հաղորդատուի, Ա. (1) սուրմայի²⁷ սկու եաղլախ, Ա. (1) չիթ վարագուր, Ա. (1) ծնծղայք, Ա. (1) կաշէ բեմի ծածկոց, Ա. (1) արծաթէ իբրուղ²⁸, Ա. (1) պղնձէ սիլիփիշայ²⁹, Ա. (1) արծաթէ խաշ, Ա. (1) Բուրսու բան³⁰ կարպետ: Ա. (1) լաւ արծաթէ խաշ այլ Ղազար[ն] նոր ետուր, Ա. (1) զառբաֆ շուրջառ:

14բ ... Փառակեցոնց Սարգիս և իւր որդի Մարտիրոսն — մէկ լաւ զառբաֆ շուրջառ, Ա. (1) արծաթէ խաշ, Ա. (1) Բուրսայի կարպետ, Բ. (2) շապիֆ, մէկ Յայսմաուր, մէկ մեծ արծաթէ կանթեղ, առքն Զ. (6) թոսման, Բ. (2) շաքիֆ. Երեք լաւ մեծ շամադան³¹, առքն ՃՆ. (105) ոսկի, Ա. (1) խալիշայ, Ա. (1) մեծ խաշ, առքն |||³²:

15ա ... Փառակեցոնց Մարտիրոսն:

... Փառակեցոնց մահադասի Սարգսի որդի Յարութիւնն և նազարն — մէկ լավ ոսկատուի Աւետարան իւր մահլամովն³³, Բ. (2) շապիֆ:

... նազարի կին Մանուշակն — մէկ զառբաշ³⁴ սաղաւարդ:

... Փառակեցոնց Սարումն և իւր եղբար Աւետիքն, մէկ զառբաշ փարանոց, մէկ վակազ:

16ա ... Փառակեցոնց Մկրտիչն, Պետրոսն, Մարտիրոսն, Փիլիպոսն և իւրեանց հայր մահադասի Մարգարէն — մէկ մեծ խաշ, Ա. (1) կարպետ, վարագուրին համար՝ մէկ մեծ երկաթի շամբուր:

16բ ... Մուրատէնց Ավետիկ — մէկ սկու տակի ծածկոց, մէկ Աստուածածնի պատկեր, մէկ սուրմայեխախալու³⁵ շապիկ:

17ա ... Ղարիպճանն:

17բ ... Անապատի մայրապետ Եղիսապետն — երեւ Սբ. Յակոբայ մէկ ջուխտ պազպան³⁶, մէկ վակաս:

18ա ... Տերաէրէնց Անտոնն և իւր հայրն — Ա. (1) խաշ ետ, Ա. (1) լաւ շաշիմ³⁷:

19ա ... Փառակեցոնց Յովսէփն — Ա. (1) արծաթէ խաշ ետ Սբ. Յակոբին: Իւր որդի Մատուրն — Ա. (1) լաւ արծաթէ թագ:

²⁷ պրսկ. سر آهلی — սուրմայած, սուրմայով զարդարած, նաև՝ մուգ կապույտ:

²⁸ արաբ. ابريق — ջրի աման՝ լվացումների համար:

²⁹ պրսկ. دچاپی — ջրամանի՝ իբրուղի տակը դրվող մեծ պնակ:

³⁰ Բուրսա շաղարում պատրաստված:

³¹ պրսկ. شمعدان — մոմակալ:

³² շարունակությունը շնչված է:

³³ արաբ. معراج — մեծ թաշկինակ, սրբիչ:

³⁴ պրսկ. زرکش — ոսկեջրած:

³⁵ թրք. سر آهلی — օձիբը սուրմայով եախշած:

³⁶ պրսկ. بازوبند — դաստակակապ:

³⁷ թրք. چاقم — փոքրիկ կարպետ:

... Մահգասի Ուսէփի որդի նազարէթն — նոր եկեղեցուն հտուր մէկ լաւ
զարբապ³⁸ շուրջառ, մէկ շամատան, Բ. (2) մումի, տեղ, մէկ Աստուածածնի
պատկեր: Մատուրի կին Մարինոսն — մեծ սեղանին խաշկալ պատկեր ետ:

19բ ... Մուրատէնց Ղազարի որդի Սամուէլ — մէկ մեծ խաշ, մեծ բեմի
բանդարար³⁹ խաշկալն, Բ. (2) պատկեր, մէկ մոռոնտանէր:

... Մուրատէնց Տէր Ոհան — մէկ Պաղարան, մէկ խորհուրդի ղեար մէկ
դաստառակ. Աստուած իւր մեղքն թողի:

20ա ... Խաշիկէնց Մուրատն:

20բ ... Մարտիրոսի կին Մարիամ — Ա. (1) լաւ շաքիկ:

21ա ... Մխիթարէնց Գրիգորն:

... Ճիհանբէկ և իւր որդիք՝ Աթանիայ և Յովակիմ — մէկ փոքր խաշ:

22ա ... Խաշիկէնց մահգասի Առաքէլն և Մուրատն — Ա. (1) պղնձէ բուր-
վառ, Ա. (1) ժամարարի արա⁴⁰, Ա. (1) շաքիկ, Ա. (1) փոքրիկ մոմտան հտուն,
Ա. (1) Բուրսու բան կարպետ, Ա. (1) լէէֆ⁴¹, Ա. (1) բարձ, Ա. (1) Բուրսու
կարպետ մեռնելովն ետ:

... Խաշիկէնց Մուրատ — մէկ զառպապ շուրջառ:

23ա ... Շուրէնց Պետրոսն:

23բ ... Թորոսն — Ա. (1) արծաթէ խաշ, ՃԶ (106) մախալ, Ա. (1)
սպրշմէ⁴² յեաղլախ, թվին ՌՃԺԳ (1664):

24ա ... Գուլճանն — Ա. (1) սկեհտուփ Աւետարան:

25ա ... Բաշմաղչոնց Յակոբն — Ա. (1) լաւ կարպետ:

26ա ... Նէպումի տղա Պարոն:

26բ ... Սօլթանշահ և իւր փեսայ Քօլուզ:

... Նէպումէնց մահգասի Հայրապետն և իւր եղբայր Երիջանն — հտուն
Սր. Յակոբայ մէկ պասմայ⁴³ վարագուր կաշէ, Դ. (4) կաշէ շամզանի սեղան:

27ա ... Ամիրճանէնց պառաւն — մին թանճարա⁴⁴:

28ա ... Սալոնց Թաթէոսն — Բ. (2) լաւ տտենի զանդակ:

29ա ... Քոսակ Յովանէս և իւր որդի մահգասի Խաշատուրն — Ա. (1) մեծ
խաշ, Բ. (2) արծաթէ թափշի⁴⁵, Ա. (1) արծաթէ բաժկի աման, Ա. (1) կարմիր
մախմուռ⁴⁶ շուրջառ հտուր Սր. Յա[կոբայ], Ա. (1) խաշվառ:

30ա ... Աթաբեկէնց մահգասի Պետրոսի որդիք Պօղոսն, Մատուրն, Խա-
շիկն — մէկ պասմայ Աստուածաշունչ հտուն Սր. Յակոբայ: Մատուրն — մէկ
լավ քիմիսայ շուրջառ հտուր, մէկ շաքիկ այլ:

38 պրսկ. زر بانی — սկեհ բանվածք:

39 պրսկ. کندو کار — փորագրած:

40 արաբ. عبا — թիկնոց:

41 արաբ. لعافی — վերմակ:

42 պրսկ. آبریشم — մեռարա:

43 թրք. باصه — տպած, դաշած:

44 թրք. تنجور — կաթսա, մեծ աման:

45 թրք. تپسی — մեծ ափսե կամ փոքրիկ մատուցարան:

46 արաբ. مخمل — թավիշ:

31ա ... Բէրամն — Ա. (1) մեծ խաչ ետուր Սբ. Յակոբայ, Բ. (2) լաւ ատենի մոմտան⁴⁷:

32ա ... Եղիայի որդի Մխիթարն — Ա. (1) լաւ զառ շուրջ[առ] ետ Սբ. Յակոբայ: Իւր որդի Գէորքն — երեւր մէկ շոխտ⁴⁸ շամտան, Բ. (2) շարմակ ատենի մոմ:

33ա ... Խոսթլուրէկն:

... Զուղայեցի Եղնարաշխ — մէկ զառ փոքր ծածկոց, Ա. (1) լաւ խալի⁴⁹ տու Սբ. Յակոբայ:

..... Քամբէկէնց Պետրոսն — մէկ շապիք ետուր:

34ա ... Մկալոնց էհանէսն — մէկ արծաթէ խաչ, քաշն 2Գ. (74) մսխալ:

35ա ... Քամբեկէնց Յովանէսի տղա Մարգիսն — Ա. (1) սաղաւարդ ետուր:

... Գօզալին հոգուն — մէկ լական ետուր Սբ. [Յակոբայ]:

36ա ... Քամբէկէնց Պետրոսն:

36բ ... Ալիբարէնց Մարգարիտ — մին մահրամայ:

37ա ... Սալոնց Թասալին և իւր հայր Մարտիրոսն — Ա. (1) փոքրիկ պղնձէ իրրուղ ետուր Սբ. [Յակոբայ]: Եւ իւր որդի Մուքայէլն — ետուր մէկ փոքր ծածկոց:

38ա ... Պասպաճանէնց էվազն և իւր փեսայ Առաքէլն — Ա. (1) խաչվառ ետ, Ա. (1) յեաղլիս:

39ա ... Զօպանի տղա⁵⁰: Զինամիրէնց Միրզի փեսայ Մարտիրոսն — Ա. (1) շիլ⁵¹ տվօ Սբ. Ակորին, Ա. (1) առլաս⁵² պօղչայ⁵³:

39բ ... Փօթէնց Միքայէլի դուստր Հոռուսն — ետուր մէկ Խորհրդատետր Սբ. [Յակոբայ]:

40ա ... Բաղդասարի տղա:

41ա ... Աղամն — Ա. (1) փոքրիկ ճառընտիր, Ա. (1) դեղին փէշկիր⁵⁴, Ա. (1) շիթ փէշկիր ետուր Սբ. Յակոբին, Ա. (1) խաչ:

42ա ... Փուշկէնց Խաչատուրն և իւր որդի Ճանիեարն — Գ. (3) շամդան, Ա. (1) Քարոզգիրք ետուն Սբ. Յակոբայ:

43ա ... Խուրիեար — Ա. (1) շուխտ զառ բազպան:

44ա ... Խուրիեարէնց Մարտիրոսն — Ա. (1) Շարակնոց, Ա. (1) հին Սաղմոսարան, Ա. (1) բազիայ⁵⁵:

45ա ... Խուրիեարէնց Պետրոսն:

45բ ... Անդրէաս վարդապետն — մէկ խալիշայ ետուր Սբ. Յակոբայ:

47 պրսկ. مومدان — մոմակալ:

48 պրսկ. جفت — զույգ:

49 պրսկ. قالی — գորգ:

50 ջնջված:

51 արար. قفل — կողպեք, փականք:

52 արար. اطلس — մետաքսյա փայլուն կերպաս:

53 պրսկ. بچه — կապոց:

54 պրսկ. پيشگیر — գոգնոց:

55 պրսկ. بادیه — մեծ պղնձե կամ կավե ջրաման:

46ա ... Օղուլբեկէնց կիրակոսն — Ա. (1) լաւ փայրուզ, Բ. (2) նալբաքի⁵⁵, Ա. (1) քաշած հաղլուփս, Ա. (1) սպրիշումէ մեծ բան հաղլուփս, Ա. (1) մաղաս, Ա. (1) մեծ կարպետ, մէկ Մաշտոց՝ ԺԵ. (15) մսխալ արծաթէ խաշ վերէն:

... Քամրազն — Բ. (2) շաքի՛հ հտուր:

.... Իւր որդիքն Ազիզբէկն և Գիրակոսն — Բերին մէկ լաւ փառաւոր խաշ տեղի պատմութեանով⁵⁷, մէկ ջուխտ շամատան ջոխտակ մումատեղով, մէկ արծաթէ զանթեղ:

46բ ... Սարգսի որդի էվազն — հտուր մէկ լաւ շուրջառ, մէկ Աւետարան, մէկ զանկակ:

47ա ... Օղուլբէկն, իւր կինն — մէկ ջոխտ սուրմայ բազրան:

48ա ... Գալումն և իւր եղբայր Մարտիրոսն — Ա. (1) զառ շուրջառ հա, Ա. (1) փորրիկ խաշ Սբ. Յակոբին, Բ. (2) զանգակ, Ա. (1) շապիկ:

49ա ... Տէր Վարդանի տղայ Յովաննէս վարդապետն — մէկ խալիշայ:

50ա ... Զլբացէնց Վարդան:

50բ ... Եսողուպի որդի մահգասի Թեղանն և որդիքն — մէկ ջոխտ լավ արծաթէ բշոց, մէկ լավ սկու հաղլախ՝ զառ, մէկ էլ զառ կոսփուռայ⁵⁸: Եւ իւր դուստր Գարարն — հտուր մէկ զառքաշ փոքր ծածկոց:

51ա ... Խարմէնց:

52ա ... Զլբացէնց Խաշատուրն — Ա. (1) ֆոսանկի գիրք, մէկ թօփ⁵⁹ շարիթ:

53ա ... Զլբացէնց Դաւիթ:

54ա ... Փութէնց:

55ա ... Քաշալին տղայ Աւետիքն:

56ա ... Ըլհակ Սիմոնի թոռն:

57ա ... Պուզտիկի տղա Յովաննէսն — Ա. (1) ջահ հտուն Սբ. Յակոբին:

58ա ... Սահակէնց Մէլիքսէթն և Պօղոսն — Ա. (1) ջահ, Ա. (1) պղքնձէ բուրվառ, Ա. (1) սպիտակ շարկուլ⁶⁰ հաղլախ հտու[ն], Գ. (3) պղնձի կանթեղ:

59ա ... Զլբացէնց Մարկոսն:

60ա ... Անիեաթէնց Յակոբն և իւր կին Անախաթունն — հտուր մէկ խալիշայ, մէկ շապիկ, եկեղեցուն էլ շորեղեն այ տվէլ:

61ա ... Քամրազէնց տղայքն — Ա. (1) շուրջառ հտուն Սբ. Յակոբին: Եւ կոստանդի կին Հուսումն — մէկ Աւետարան, մէկ փէշկիր հաղլ[լ]ուփս, գերեզմանումն Շատիբէկէնց կալի կէսն իւրան էր, հտուր գերեզմանի վախուպ:

62ա ... Մուհրիեարէնց:

63ա ... Ահլիմանէնց մահգասի Մարգարայ և իւր որդի Սիմոնն — Ա. (1) մեծ սկիհ հտուն Սբ. Յակոբին, Ա. (1) խալիշայ:

56 պրսկ. نلبكي — փորրիկ ափսե:

57 Հավանաբար՝ պատվանդան:

58 լատ. corporalis — պատարագի ծամանակ օգտագործվող ներմակ կտավ:

59 թրք. طوب — կծիկ, զունդ, փաթեթ:

60 պրսկ. چارگل — բառանկյունի, հավանաբար նաև շորս անկյունները ծաղկազարդ

65ա ... Ահլիմանէնց Պետրոսն, Մարտիկն և իւր որդի նիկողայոսն — Ֆ. (1) արծաթէ աջի աման, Ա. (1) լաւ սկիհ, Ա. (1) սպիտակ մուսաշառ⁶¹ շուրջառ, Ա. (1) փոքրիկ խաշ ետ:

66ա ... Մուշաղէնց Հայրապետն:

67ա ... Կարապետէնց Գրիգորի տղայ Հայրապետն — մէկ քաթան⁶² պասմայ բեմի ծածկոց:

... Մուքայելն և իւր դուստր Թանկսողն — Բ. (2) կարպետ, մէկ խալիչայ, մէկ ատենի Մաղմոս՝ բասմայ, մէկ Աստուածածնի պատկեր, մէկ խաշվառ: Մուքէլի դուստր Գուլին — իւր հոգոյ բաժինի փողէն՝ մէկ արծաթէ վակազ առաւ: Աստուած ողորմի իւրն. ամէն:

68ա ... Վարդաշահէնց Առաքէլն — Ա. (1) լաւ դառբաֆ շուրջառ:

69ա ... Վարդաշահէնց Յովանէսն և իւր որդի Յոհանն — Ա. (1) զառ ուսար, Ա. (1) լաւ խաշ, Ա. (1) զառ եաղլուխ՝ սկու, մէկ էլ իաշէ (՞) սեղանի ծածկոց:

69բ ... Վարդաշահէնց Զաքարէն և որդիքն — տվին եկեղեցուն մէկ լաւ դառբապ շուրջառ: Եւ միոյս որդի Փօլաթ — մէկ լաւ շուրջառ:

... Խաշատուրի որդի Թամրազն — մէկ լաւ սուրմայ սկու մահրամայ:

70ա ... Արիշէնց Մատուր — Ա. (1) Ասետարան ետ Սբ. Յակոբին:

71ա ... Խուբիեարէնց Ղազար:

71բ ... Ծմլօղէնց Ղազարի որդի Աթանիէն — մէկ լաւ սկիհ մաղղմանով⁶³. Ֆ. (1) լաւ մասնատուփ, Գ. (4) հատ մանր շամտան, մէկ տախտակէ Աստուածածնի պատկեր, մէկ այլ մէկ երեսէ պատկեր, մէկ լաւ խաշվառ, մէկ սեղանի սպիտակ ուրար շարապով⁶⁴:

72ա ... Ծմլօղ Յոանէսն, իւր որդի Յակոբն — մէկ փոքրիկ արծաթէ Աստուածածնի պատկեր:

73ա ... Ղլիճէնց Յովսէփն:

74ա ... Ղլիճէնց Սահակ:

75ա ... Ղլիճէնց Գրիգոր:

76ա ... Ամիրխանն — (1) փոքրիկ խաշ, Ա. (1) մեծ զազղան⁶⁵, Ա. (1) լաւ կարպետ, Ա. (1) խալիչայ:

77ա ... Վերի Մկրտչին տղայքն՝ Ղօկասն, Գրիգորն:

78ա .. Ահլիմանէնց Մարտիկ:

78բ ... Զօրհապի որդիք՝ Սարումն և Մանուկն — մէկ լավ Հնդստանայ վաքարուր, մէկ արծաթէ աղանի⁶⁶:

79ա ... Թանեսն — մին շապիք, մին փոքր խաշ, մէկ շոխտ բեմի զառ փէշկիր, մէկ Մարայ մոմտան:

... Զանիկէնց [Հայրա]պետն — մէկ լաւ ֆո[անկի] պասմայ բեմի ծածկո[ց], Գ. (4) հատ ֆոանկի ծաղ[իկ], մէկ զառբաշ վակ[աս]:

61 արար. مسجر — ծոպավոր:

62 արար. كتان — վուշյա դործվածք:

63 Հին պարսկ. կամ ասոր. ծագում ունեցող բառ—սինակ կամ սկավառակ:

64 արար. شرايب — ծոպ:

65 թրք. قوزغان — կաթսա:

66 բնագրում՝ առամի

79բ ... Փիրսուլթանէնց Մանուկ — մէկ Յիսուս Որդի, մէկ մահրամայ:

80ա ... Շահանշահէնց Մարգարայ — մէկ խաչ հո:

80բ ... Զառկարտան Ղազարն:

... Մահդասի էվազն և իւր թոռն էվազն — հոուր մէկ լաւ Հնդստանու բան զալամքար⁶⁷ վարաբուր, եկեղեցուն քուլի⁶⁸ փանշարոց⁶⁹ մալթուլ⁷⁰ երեր, եկեղեցին էլ խասիրով իլից, փանշարէքն ամէն ճամակալէց⁷¹, մէկ զառ ծածկոց իւր փէշկիրովն:

81ա ... Տէր-Աւետիսէնց Առաքէլն, իւր հարսն Մարգարիտն — հոուր մէկ սիմ⁷² սեղանի ծածկոց:

81բ ... Տէր-Բագրատն և իւր թոռն Տէր-Արրահամն — հոուր մէկ լաւ ժամարարի զունար⁷³:

82ա ... Պուտաղն, մէկ իրրուղ:

... Օվանէսի որդի Մկրտիչն — մէծ լաւ սկիհ, մաղրզման սուրմայ մահրամովն:

82բ ... Տէր-Իսրայէլն և իւր որդի Յակոբն — տվին մէկ խալիշայ, մէկ լաւ փոքր ձեռաց խաչ, մէկ ժամի Մեկնիչ, Բ. (2) զառսպաղ շուրջառ, մէկ դեղին, մէկն կանանչ:

83ա ... սարկաւազ Ղազարն:

... Բալթաճու որդի Մինասն և որդի Օվանէս — մէկ զառ շուռչառ, մէկ էլ սուրմայի զառսպաղ շուրջառ, մէկ սկու տակի ձածկոց:

84ա ... Տէր-Յակոբն:

84բ ... Տէր-Ալիքսան, իւր որդիքն Օվանէս — Իրեր մէկ խաչ:

85ա ... Շնհաւորն և իւր դուտր Մարիամն — Ա. (1) խաչուվառ:

86ա ... Ախոնց տղայքն՝ Մկրտիչն և Գրիգորն:

87ա ... Բալէն, իւր որդի Առաքէլն — հոուր մէկ ատլազ ծածկոց սեղանի, մէկ էլ քաթան բեմի ծածկոց:

88ա ... Տօղմիշ — Բ. (2) շաքիհ:

88բ ... Պալասպան Ավում — մէկ շուխտ մանդլէ⁷⁴ փէշքիր:

89ա ... Սուտարէնց Ամիրթօր և իւր որդի[ի] Սարգիս — Ա. (1) արծաթէ խաչ, Ա. (1) ապրիշումէ յեաղլուխ հոուր, Ա. (1) փոքր խաչ, մէկ լաւ զառբաֆ, շուռչառ, մէկ բեմի ծածկոց:

90ա ... Քասսպարի տղա Արիստակէսն ու Ղարամէնց Մանուկն — Ա. (1) արծաթէ վակաս հո:

Բարաթ Արիստակէս — Ա. (1) հալաղատ⁷⁵ զառ հաղլուխ, Ա. (1) շապիր, Ա. (1) շամտան:

67 պրսկ. قلم کار — նկարագարդ տպածո:

68 արար. کلی — ամբողջ, բոլոր:

69 պրսկ. پنجر — լուսամուտ:

70 արար. مفتول — ոլորած մետաղալար

71 պրսկ. جام — սպակի բառից, լուսամուտները սպակեպատել:

72 պրսկ. سیم — արծաթ բառից, արծաթաթել բանվածք:

73 արար. زینار — զոտի, որ օգտագործում էին քահանաները:

74 արար. مندیل — մեծ թաշկինակ, «մանդլէ փէշկիր» — մեծ թաշկինակից կարած զոգնոց:

75 քրք. بالاقات — փայլուն ծալքերով:

91ա ... Մուրատխան — Ա. (1) հափա⁷⁵ բարձ, Բ. (2) լաւ կարպետ: Եւ իւր որդի Ազիզբէկն — մէկ քեմխայ բեմի ծածկոց, մէկ ժամի ուրար, մէկ ջուխաբազրան, մէկ լաւ արծաթէ կանթեղ:

92ա ... Մուրատխանէնց Առաքելն:

93ա ... Ղարիպճանի տղա Հայրապետն:

94ա ... Էվազիկն:

94բ ... Սաւանդուկն — իւր տան առաջէն տնատեղ կէր մինչև ճրակին Արամիին կալն, ետուր Սբ. Յակոբայ եկեղեցուն վախուտ, մէկ զառ հաղլուխ: Իւր հարսն Խսապետն և ճանիեարի դուտըր Ազամաթն — ջոխտն առին մէկ լաւ զառու պարանոց. Աստուած իւրանքն օրհնէ:

95ա ... Արզանոնց մահդասի Թաթէոսն — Ա. (1) փոքր թաթնամանդ⁷⁷:

95բ ... Հայրապետէնց Ազամիր — մէկ լաւ կոսղած Աւետարան.

... Ամիրղուունց Ովանէսի որդի Յուսէփն — բերաւ Սբ. Յակոբին մէկ փառաւոր բսկի իւր սուրմայ մահրամովն և մաղզմանովն, Բ. (2) ջարմակ մոմտան:

96ա ... Սաֆարէնց Մեսրոպն:

97ա ... Սաֆարէնց Մկրտիչն — մէկ լաւ քաշած փէշկիր:

97բ ... Տրդատէնց Պօղոս — Ա. (1) արծաթէ խաշ:

98ա ... Քսուրկէնց պառան և Միքայէլն — Բ. (2) շապիկ, մէկ զանգակ:

98բ ... Երիջանէնց Գուրիազն — մէկ լաւ խաշ իւր պատոնզանովն:

99ա ... Ղարամանէնց Գրիգոր — Ա. (1) Բուրսու կարպետ: Եւ Ղարամանի կին Մարինոսն — մէկ լավ խաշվառ: Գրիգորի կին Շահասանամն — մէկ ջոխտ սուրմայ փէշկիր, մէկ սուրմայխախայ շապիկ, մէկ էլ ջարմակ փէշկիր:

100ա ... Արամիէնց Թաթէոսն և իւր որդի Անանիայն — Ա. (1) մեծ խաշ ետ:

101ա ... Ղարամանէնց Մանուկն:

102ա ... Փօլաթէնց Գրիգոր

102բ ... Աթաբէկէնց Յովսէփն, հայր Հայրապետն — Ա. (1) քաշած ծածկոց ետուն:

... Մատուրն — ետուր մէկ լաւ կանթեղի ճառ, մէկ ջառ⁷⁸, մէկ ուրար:

103ա ... Մարտիկն:

104ա ... Բէհնամէնց Յովսէփն — Ա. (1) սուրմայքաշ զունար ետ եկեղեցւոյն, Ա. (1) խորհրդայտետր:

104բ ... Արղունէնց Յովսէփի որդի Մատուրն — մէկ լաւ արծաթէ կանթեղ, Ա. (1) լաւ պտպտոն հաղլուխ, Ա. (1) զառպապ ուրար, մէկ լաւ ճառ կանթեղով:

105ա ... Աթաբէկէնց Պետրոսն — Բ. (2) բատայի⁷⁹, Ա. (1) կարպետ, Ա. (1) պզտիկ շամդան, Բ. (2) մախազ, Ա. (1) թաթայ⁸⁰ շապիկ մէկ մեծ խաշկալ, Ա. (1) զառ սկու մահրամայ:

106ա ... Միրիջանի տղա Աւետիքն — մէկ լաւ ջառ, մէկ [թօ]փ շարիթ:

75 հավանաբար թրք. (غی)لایه—զգած բուրդ:

77 պրսկ. كنگز — թաղիթե փոքրիկ կապերա:

78 հավանաբար՝ ջառ:

79 թերեւ պրսկ. բաղիա բառի ազավաղված ձևն է, պղնձե կամ կավե ջրաման:

80 պրսկ. دژایه — լավ զտված բամբակյա զործվածք:

107ա ... վարդազարի տղա Գրիգոր և Սարքիսն և Բագարատն — մէկ սուրմարաշ մահրամայ ևտ Սր. Յակոբայ:

... Բագարատն — մէկ ջուխտ ծնծղայք, մէկ զանկակ, ատենի Աւետարանի արծաթէ խաչն իւր հաշիւան⁸¹ կոստղել ևտուր:

108ա ... Շահիկէնց տղայքն — Գ. (3) արծաթէ կանթեղ ԲՃԿ (260) մսխալայ, Բիվն ՌՃԺԳ (1664):

109ա ... Փօլաթէնց էվազն:

110ա ... վարդան, վարդանէնց տղա Ղասուժ — Ա. (1) խաշ ևտ Սր. Յակոբայ:

111ա ... Ըորմեցունց Պետրոսն:

111բ ... Մուրադխանի տղա Ազիզբէկն — Ա. (1) քիմխա ծածկոց, Ա. (1) ժամի ուրար, Ա. (1) ջուխտ բազրան⁸²:

... Արզանունց Ոհանի որդի Աւետիքն — մէկ լաւ եկեղեցոյ դասն զափալղ⁸³ երեր:

112ա ... Արզանունց Աւետիքն, Մուրատխանն և իւրեանց եղբայր Թաթէոսն — Գ. (3) զառ ևաղլուխ, Ա. (1) արծաթէ բուրվառ, Ա. (1) հաղորդատուփ, Ա. (1) շիթ վարագուր, Բ. (2) խաշվառի պատկեր, Բ. (2) զառ կարմիր սաղաւարդ, Ա. (1) զառ փէշկիր, Ա. (1) Աւետարան ևտ, մէկ սաշաղի⁸⁴:

112բ ... Տօղմիշէնց էվազն:

... Երանի — մէկ ժամի պարանոց, մէկ ջուխտ պազպան, մէկ ուրար:

113ա ... Փիրուժն:

113բ ... Ավրամբէկն — Բ. (2) ևաղլուխ, խաշկալի տախտակն վարաղոլ⁸⁵ շէնէց: Ավրանբէկի մայր Սօփիկն — Լուսաւորշի խաշկալն, իւր սեղանի վարաբուրն, Բ. (2) լաւ կոսղած Աւետարան, մէկ ժամարարի զոնար, մէկ լաւ սկուսուրմայ մահրամայ. Աստուած ինքն օրհնէ:

114ա ... Շատիրէկէնց Գրիգոր — Գերեզմանուտի ճրակէնց կալին զլիսի կալին վէսն իւրան էր, կէսն Քամրազէնց, իւր ըռասաթն⁸⁶ ևտուր գերեզմանի վախուղ:

... Քաշալ Ճանունց Անտոն — Ա. (1) զառ ևաղլուխ:

114բ ... Շահիկեարէնց Մատուրն և Մկրտիչն:

115ա ... Թանխէնց Մատուրն, Ետգարն, Թանէսն — Ա. (1) խաշ, Ա. (1) ծնծղայք, Ա. (1) փէշկիր, Ա. (1) փոքրիկ խաշ, Թանխսն Ա. (1) Մաշտոց ևտուն Սր. Յակոբին:

115բ ... Օլբէնց Սարգիսն — մէկ պղինձէ քշոց:

116ա ... Ետգարն և իւր որդի Յակոբն — Ա. (1) Դիզաղա կարպետ ... Յակոբի որդիք Ոհան և Փռանկուլն — մէկ լաւ քիմխայ շուրջառ:

... սոցայ մայր Անիկն — Սր. Յակոբի սեղանի խաշկալ պատկերն:

⁸¹ արաբ. حاشية — լուսանցք, շուրջ, եզր:

⁸² Այս տողը փորձել են ջնշել:

⁸³ Թրք. قپاليق — փականք:

⁸⁴ Թրք. ساج ايانغی — կաթսայի (տապակ) ևոտանի պատվանդան:

⁸⁵ արաբ. ورق — Թերթ՝ մետաղյա, հավանաբար արծաթի:

⁸⁶ պրսկ.— رسد — բաժին:

117ա ... Անտոն — Բ. (2) շամտան երեր, (2) շապիբ: Իւրեանց Առաքէլն — մէկ խաշ, մէկ սկու մահրամայ, մէկ լու զունար, մէկ լու ճառ, Գ. (3) փռանկի ծաղիկ: Իւրան Գրիգորի կին — երես մէկ ջուխտ փէշկիբ, մին պլեխտուն⁸⁷ պարծ:

117բ ... Առաքէլի դուտը Համազն — մէկ զառլու սկու տակի ձաձկոց, Բ. (2) ժամի փոքր խաշվառ, մէկ մասնատուպ:

118ա ... Մուղամէնց:

118բ ... Վարդաշահանց Զաքարի որդիք Սարգիսն և Փօլաթն — մէկ զառ-
բար շուրջառ⁸⁸:

119ա ... Շահվելունց Թաթոսն — մին լու կորփիւրայ, մին լու դուֆլ⁸⁹:

120ա ... Շահվելունց Յովանէսն և Թոռնունք՝ Եսան, Աւումն — տվին Բ. (2) սկու մահրամայ, մէկ Աւետարան խաշովն, մէկ սկու սուրմայ մահրամայ:

121ա ... Բէկիարէնց Սարգիսն — Ա. (1) պատկեր բերաւ յեկեղեցոյն:

122ա ... Տէր-Բարդուղիմէոսն և իւր Թոռն Խաշումն — ետուր մէկ արծաթէ
աղանի:

123ա ... Աթաճան, իւր տղա Երանի — Ա. (1) պատկեր ետուն Սր. [Յա-
կորայ]:

124ա ... Երիջանն:

125ա ... Թանխէնց Գրիգորն — մէկ մեծ պատկեր⁹⁰ ետուր, Ա. (1) Տօնա-
ցոյց ետուր:

... Թանխէնց Մինասն և իւր որդի Սարգիսն — ետուն մէկ լու կարմիր
բիմխայ շուրջառ:

126ա ... Տէր-Յոհան և իւր հայր Գրիգորն — մէկ Յիսուս Որդի, մէկ Զայ-
նաւոր գիրք, մէկ զիրքակալի շապիկ, Բ. (2) զանգակ:

127ա ... Փշրկէնց Աթանեայն — Ա. (1) փոքր կարպետ, Ա. (1) շաբիբ:

128ա ... Նասիպէնց Յոհանն — մէկ փոքրիկ արծաթէ խաշ ետուր:

... իւրանց որդիքն և Թոռունքն և Նասիպ և Շիրինն — մէկ զառպաս
շուրջառ:

129ա ... Ճարակ մահդասի Հայրապետն — Ա. (1) պատկեր, Ա. (1) զան-
կակ, Ա. (1) կանթեղի ջահ, (1) Բուրսու կարպետ:

... Ճարակ Օվանէսի որդիք՝ Հայրապետն և իւր եղբայր էվազն — ետուն
մէկ լու զառպար շուրջառ:

129բ ... Զանամիրէնց Ղազարն, Միրզէն — Ա. (1) Գիրք Գանձի ետ
Սր. Յակորայ:

130ա ... Միրզէն — մէկ լու ջրբին⁹¹ ետուր, Մազրումն⁹² է:

131ա ... Ղափանցի մահդասի Ասլանն:

132ա ... Իլանշի Կիրակոսն:

⁸⁷ հավանաբար պրակ. نودون — կապտուն կամ կապիտոն բառն է, որ նշանակում է
մետաքսե գույնզգույն թելերով բանվածք:

⁸⁸ շնչված:

⁸⁹ արաբ. قفل — կողպեք:

⁹⁰ շնչված:

⁹¹ ջրարբին, ոտոզվող հոգամաս:

⁹² արաբ. مزرعة — աղարակ բառից, այսինքն գլուղի հանդում:

133ա ... Գուշտոնց տղայքն՝ Մարգարէն, Կարապետն — մէկ գուկում⁹³, էՌ (7000) գիան ետուր, Ասլանէնց կալն իառ, վախմ ետուր Գերեզմաներին:

134ա ... Ասլանէնց Աւետիքն — մէկ զառ եաղլուխ, և տղայքն ետուն մէկ լավ խաշվառ:

... Հայրապետն — տվին մէկ լաւ ձեռաց խաշ, մէկ խորհրդանոցի ծածկոց:

135ա ... Պզտիկ իրիցէնց Անանիայն — Ա. (1) ժամարարի զունար տուա:

136ա ... Պտալէնց Յակոբն — Ա. (1) արծաթէ կանթեղ, Լ. (30) մսխալ:

136բ ... Նաւասարդ — մէկ արծաթէ խաշ, մէկ պղղընձէ ձագար, մէկ խալիշայ:

137ա ... Շահիճանն և իւր որդիքն՝ Պետրոսն և Աթանիայն — Ա. (1) արծաթէ խաշ ետու[ն] Սբ. Յակոբ[այ]:

138ա ... Եհանէսն — Ա. (1) խաշ, և տղայքն ետուն մէկ շաբիք: Խաշատուրի կին Ղանումն — ետուր մէկ ջուխտ փէշկիր:

138բ ... Նրումէնց Պետրոսին — Ա. (1) պղնձէ իրրուղ, Ա. (1) շամդան ետուր Սբ. Յակ[ոբայ]:

139ա ... Գուշնադարէնց Հայրապետն և իւր որդի Սահակն, ոք մեռաւ, ասկականն ինչ որ ունէր. Շինին ձոր մէկ բաղշայ, Գլուտումն մէկ պատառ ճրպին⁹⁴, թէ պղինք, թէ շոր տուին եկեղեցուն վախուպ:

140ա ... Կոստանդն:

141ա ... Բուլուբի տղա:

142ա ... Փառակեցոնց Փիլիպոսն:

143ա ... Բանահ⁹⁵ Աւետիքն, Պօղոս — Ա. (1) զառ շուրջառ ետ:

144ա ... Քոչքէկէնց Մատուր:

145ա ... Քոչքէկէնց Առաքէլն — մէկ լավ սուրմայ ժամարարի զունար երեր:

146ա ... Պօղոսն:

147ա ... Գալուստէնց տղա Պիտիկն:

147բ ... Փանաշուց Կարապետն — ետուր Սբ. Յակոբայ Դ. (4) տարայի⁹⁶ շապիր:

... Աւետիքն և իւր կին Խօստով — ետուն մէկ սուրմայ պարանոց՝ ժամարարի, մէկ բաթպի⁹⁷ ծախսեցին, եկեղեցուն կտերն խարչեցին:

148ա ... Ճաքէնց Կիրակոսն, ղուսարն — Ա. (1) փէշկիր ետ:

... Ճակէնց Դաւիթ — իտուր Սբ. Յակոբին մէկ լաւ Աւետարան իւր խաշովն և մահրամովն:

149ա ... Ամիրեաթէնց Հայրապետն:

150ա ... Քօռ Տէրունէնց տղայքն:

151ա ... Միրումէնց Յոանկուլն — մէկ պղղընձէ փուրվառ երեր:

93 թրք. گيوگوم — պղնձե սափոր:

94 չրարբին, ոռօզվող հողամաս:

95 արար. بنا — շինարար վարպետ, որմնադիր:

96 պրսկ. دار آبی — բամբակախառն մետաքսյա գործվածք:

97 արար. کاتبی — կարճ թևերով հագուստի տեսակ:

- 152ա ... Փիրշապանի աղջիկ Աղատն — Ա. (1) սարաթ⁹⁸ երեր:
- 153ա ... Կէսատ Հայրապետն⁹⁹, Մի[ր]զէն:
- 154ա ... Փիրսօլթանէնց տղա Մովսէսն — Ա. (1) շուխտ կլէկէ մեծ ատենի շամտան, Ա. (1) շուխտ էլ փոքր շամտան, Ա. (1) կլէկէ փարուղ իւր սալիփշովն, Բ. (2) քահրիբարէ¹⁰⁰ խաշ՝ արծաթապատ, քաշն հն. (45) մսխալ, մէկն իւր հայր Ղուկասխին յիշատակ, մէկն՝ հաթունջանին. Աստուած ողորմի:
- 154բ ... Վարդան — մին սկուհ մալհրմայ, Ա. (1) լաւ սկիհ, իւր մաղղմանովն, մէկ էլ շարիբ:
- 155ա ... Բաշմաղշոնց Սարգսի տղա¹⁰¹, Ա. (1) զառ ուրար հտուր Սբ. Յակոբին:
- ... Ք[ո]շիբէկէնց Մինասն — մէկ շուրջառ:
- 156ա ... Քամալ և որդիք՝ Աւաքն, Ոհանն, Կարապետն — տվին մէկ լաւ վարարուր, եկեղեցուն մեծ դուռն շինեցին, Ժ. (10) թուման խարջ: Ոհանի որդի Վալաթն — երեր մէկ լաւ շուրջառ:
- 157բ ... Տէրունէնց պառաւ հասապետն — մէկ սաղաւարդ, մէկ շապիկ, վարարուրի շանպուր շինելին երկաթ էլ զվաւ:
- 158բ ... Աստուած ժողովուրդն շէն պահի, մէկ լաւ գառպապ շուրջառ և մէկ արծաթէ թակ առին, Աստուած իւրանքն օրհնէ:
- 159ա ... Զինարէնց Մանուկն — Ա. (1) միլաթ¹⁰² շուրջառ ևտ Սբ. Յակոբին, Ա. (1) արծաթէ վակաս, Ա. (1) վարագուր, Բ. (2) շապիկ: Եւ իւր որդի Ատումն, — մին սիպտակ զառ շուրջառ:
- ... իւրանց Պունեաթն — մէկ դումաշ¹⁰³ շապիկ:
- 159բ ... Խօլու Կարապետի որդիք՝ Գրիգորն և Ովանէսն — մէկ պղնձի բուրվառ, մէկ ժամարարի փոքր իպրող և լական, մէկ զանգակ, մին արծաթէ կանթեղ:
- 160ա ... Զինարէնց Պաղտին — Ա. (1) զառ բեմի ծածկոց: Եւ Պաղտու որդի Ովանէս — մէկ լաւ արծաթէ բուրվառ:
- 161ա ... Շէրումն:
- 162ա ... Ղարամանէնց Հլղաթին տղա Ներսէսն, Հայրապետն:
- 163ա ... Դարամանէնց Սարգիսն:
- 164ա ... Թօփալ Յովանէսի տղա:
- 165ա ... Եարոնց Մարութայն:
- 166ա ... Ասպահան:
- 166բ ... Աստուած ժողովուրդն օրհնէ, մէկ պասմայ Քաղուածու Շարական առին: Աստուած իւրանքն օրհնէ:
- 167ա ... Վարոցկէնց Մինասն, Առաքէլն — Ա. (1) յեաղլուխ:
- 168ա ... Քաղարաթէնց Դաւիթ:

98 պրսկ. سيد — զամբլուղ:

99 ջնջված:

100 պրսկ. کچر با — սաթ

101 ջնջված:

102 արար. ملكى — իշխանական, այստեղ՝ պատվական:

103 արար. قوماش — ընտիր գործվածք:

- 169ա ... նաւասարդէնց Առաքէլի տղա նաւասարդն:
- 170ա ... նաւասարդէնց Մարտիրոսն:
- 171ա ... Ամիրդաւի — Ա. (1) արծաթէ խաշ: Եւ իւր որդի Մարգարէն — մէկ ջուխտ ծնծղայք:
- 172ա ... Մուսէլէնց Մարտիրոսն — Ա. (1) արծաթէ մեռնաշուշ, Ա. (1) պղնձէ բուրվառ, Ա. (1) բեմի կաշէ ծածկոց ետ, Ա. (1) կարպետ:
- 173ա ... մահդասի Մէլիքշահ և մահդասի Սօլի — Ա. (1) զառ սպիտակ բեմի ծածկոց, Ա. (1) բաժկաման, Բ. (2) արծաթէ քշոց ետուն Սբ. Յակոբին: Ա. (1) զարբար շուրջառ Մէլիքշահ ջոկ եքեր հղբօրէն, Ա. (1) Հարանց վարք, Ա. (1) փոքրիկ արծաթէ խաշ էլ, Ա. (1) շաբիք:
- 173բ ... մահդասի Մէլիքշահայ որդիքն, մահդասի Աւետիքն և Գրիգորն — Ա. (1) քիմխայ շուրջառ, Ա. (1) շալէ շապիկ, Ա. (1) պղնձէ բուրվառ, Ա. (1) արծաթէ ձեռաց խաշ, Ա. (1) ասրիշումէ եաղլուխ, Ա. (1) Յայսմաուր, Ա. (1) պօղշայ, մէկ մեծ խխալի, մէկ շարմակ զառբար շուռշառ էլ ետով կարել տվին:
- 174ա ... Մէլիքշահի թոռն Յովանէս և Մարտիրոս — երեք շափիք տին: Եւ Ովանէսի որդիք Աթիկն և Եսան — Գ. (3) փոքր շամատան, մէկ սուրմայ սկու մահրամայ:
- 175ա ... Մէլիքշահէնց Մատուր:
- 176ա ... Ալաքշոնց տղա Մարգարա:
- 177ա ... Մարթին տղա Հերապետն — Ա. (1) զառ ուրար ետուն Սբ. Յակոբին: Եւ իւր կողակից Մարիամն — մէկ մասնատուփ ետուր, մէկ զառ մահրամայ:
- 178ա ... Աղպեղէնց Զանու տղա Ատոմն, Մարտիրոսն:
- 179ա ... Յեաղմուրն:
- 180ա ... Թասալին — Գ. (3) լաւ ֆռանկի բան մոմտան, Ա. (1) մախաս¹⁰⁴, Ա. (1) դասդա¹⁰⁵ շաբիթ, մէկ լաւ խաշ, Գ. (3) շիթ շապիք:
- 181ա ... պառաւ Սառիկ¹⁰⁶, Տէր Մկրտչէնց Սառիկ — Ա. (1) Աւետարանի Մեկնիչ ետուր Սբ. Յակոբին:
- 181բ ... Ալիքարէնց մահդասի Փիլիպոս և Մէլիքշահանց Մահդասու կին Հուռումն — եկեղեցուն կանանց մէկ դուռն շինեցին:
- 182ա ... դերզիկ Մկրտչէնց տղայքն՝ Պօղոսն և Պարսամն:
- 182բ ... Թաթումի որդիքն — բերին մէկ ձնծղայք, մէկ զանկակ: ... Դաշէնց Սիմոնին — բերաւ մին զար բեմի ծածկոց:
- 183ա ... մահդասի Մուլբումն — Ա. (1) շաբիք, Ա. (1) սկու տակի շոր:
- 183բ ... փինայշի Մուրատի որդի Աւետիք — մէկ շիթ շաբիք:
- 184ա ... Ալիքարէնց մահդասի Փիլիպոսն — մէկ շապիկ:
- 184բ ... Խօջումի որդիքն, Ղևոնդն — բերաւ Բ. (2) փոքր շամտան: ... Խօջամէնց զղէֆն Պուղտանն և Մաթէոսն — կենդանիքն և հանկուցեալքն — բերին Սբ. Յակոբայ մէկ լաւ ատլաս պասմայ շուրջառ, մէկ ձածկոց:
- 185ա ... փինայշի Մուրատի տղա Գրիգորն և որդիք Յակոբն և Մուրատն — բերին մէկ ծածկոց, մէկ ուրար, մէկ լաւ սուրմայ յեախալու շապիք:

104 արար. مقص — մկրատ, որով մոմի ծայրերն էին կարում:

105 պրսկ. دَسَد — կապ, փունջ, կծիկ:

106 շնջված:

- 186ա ... Սէվլար Հայրապետն:
- 186բ ... Բէրամէնց Պետրոսի որդի Պօղոսն և Յովնանն, ետուն Սբ. Յակոբայ մէկ սուրմայու սկու մահրամայ:
- ... Սէլունց Աւում և իւր որդիքն — մէկ լաւ բասմայ կաշէ ծածկոց սեղանին:
- 187ա ... Նաւասարդէնց Յակոբն:
- 188ա ... Քաղբաթէնց Բաթէոսն և Դաւիթն — Ա. (1) խաշ, Ա. (1) Գանձարան ետուն, Ա. (1) Բուրսու բան կարպետ:
- ... Ղէվան — մին լաւ սկիհ ետուն Սբ. Յակոբայ:
- 189ա ... Նաւասարդէնց Չաքարիան:
- 189բ ... Տէր-Աբրահամն և իւր որդիքն Եսան և Աւումն ետուն Սբ. Յակոբայ մէկ լաւ սուրմայ սկու մահրամայ, մէկ Աստուածածնի պատկեր:
- 190ա ... Յակոբէնց Ղազարն — Բ. (2) լաւ մոմտան:
- 190բ ... Ղարաման դուստր Մարեամն — ետուր մէկ Մաշտոց Սբ. Յակոբայ:
- 191ա ... Մինասն:
- 191բ ... Արղունէնց Յովսէփի որդիք Յակոբն, Մատուրն և իւրանց եղբայր հանդուցեալ Ղազարին — տվին յիշատակ նոր եկեղեցուն մէկ տարայի շաբիր, մէկ ջոխա փեշկիր, մէկ Բուրսոյ բարց ծածկոց:
- 192ա ... Միրիբէկն:
- 192բ ... Պաղտու որդի Նիկողոսն — ետուր նոր եկեղեցուն մէկ լաւ խորհրդանոցի վարաբուր: Եւ իւր եղբորակին Նօխուտն — ետուր Սբ. Յակոբայ մէկ սիրք ծածկոց:
- 193ա ... Տէր-Աբրահամն և իւր եղբայր Մարութն — Ա. (1) սսկէտուփ Աւետարան, Ա. (1) Աղօթմատոյց՝ Տօնացոյցն այլ հետն: Ա. (1) Յիսուս Որդի, Ա. (1) փոքրիկ Քարոզգիրք, Ա. (1) Տօնացոյց այլ շոկ ետուն Սբ. Յակոբին վախճ, Ա. (1) Չայնքաղ էլ հետն: Տէր-Աբրահամի կինն — Ա. (1) կարպետ, Ա. (1) լճէպ¹⁰⁷, Ա. (1) բարձ, Ա. (1) դօշակ¹⁰⁸ ետ:
- 193բ ... Թիրէն և իւր որդի Անդրէասն — երեք մէկ սուրմայբաշ սկու մահրամայ:
- 194ա ... Տէր Աբրահամի տղա Պօղոսն:
- 194բ ... Ներքի Բականդարէնց Պետրոս և Պօղոս — մէկ արձաթէ կանթեղ Գ. (3) ձակով:
- ... Իսկանդարի կին Մարգարիտն — Բ. (2) լաւ կարմիր փեշկիր:
- 195ա ... Իսկանդարն — Ա. (1) լաւ լական, Ա. (1) լաւ փայրուղ Ա. (1) լաւ խաշ, ՃժԸ. (118) մսխալ, Ա. (1) Թարվիզոյ բանն հաղլուխ:
- ... Ասկանդարէնց Թանէսին և իւր որդի Պօղոսին — երեւ Սբ. Յակոբին մէկ բսկի իւր մաղղմանովն և մէկ սուրմայ էլ բսկուն մահրամայ, շատ լան, թիվն ՌՃԺԳ (1664):
- 195բ ... Խուշուշէնց Միքայէլն — ետուր Բ (2) կարպետ: Եւ իւր դուստր Թանկսողն — մէկ խալիչայ Սբ. Յակոբայ: Եւ իւր որդի Մկրտիչն — ետուր մէկ պատենի Սաղմոսարան¹⁰⁹:

107 արար. الحافى — վերմակ:

108 պրսկ. كشاد — ներքնակ:

109 շնջված:

196ա ... Ազարիայն — Ա. (1) Ճաշու գիրք, Ա. (1) փոքրիկ Հարցմունք վախժ հա Սբ. Յակոբին:

197ա ... Աթաճանէնց Սահակն — Ա. (1) ատլաս բեմի ծածկոց հա, Ա. (1) լաւ քաշած շապիկ:

... Տէր-Մարգարին կինն — մէկ շոխա բազրան հա Սբ. Յակոբայ:

198ա ... Փառակացոնց Մուրատն և իւր կողակիցն Գալիանէն — Ա. (1) ձեռաց խաշ: Ա. (1) թագ հա, Ա. (1) արծաթէ խաշ: Եւ իւր որդի Ղազարն — մէկ լաւ դառաքի շուռչառ: Եւ իւր որդի Մուրատ և Աւուսն — Բ. (2) շաքիկ քնձայեցին Սբ. Յակոբայ:

199ա ... Գուլփաշէնց Զանի, Տափուսն — մէկ բաղշայ հաուր Աստուածածնին, Բ. (2) շապիկ հաուր Սբ. Յակոբայ:

199բ ... Առաքել վարդապետն — Բ. (2) փարտակ¹¹⁰, Ա. (1) լաւ դանձարան, Ա. (1) քաթան կորփիւր հա, Ա. (1) սհաթ¹¹¹:

200բ ... Ժողովրդեան՝ մեծամեծաց և փոքունց — մէկ լաւ անօթի հմարամբար¹¹² շինել տվին:

201ա ... Շնհաւորին — Ա. (1) Յայսմաուրբ, Ա. (1) դառ շուրչառ, Ա. (1) մարդարտէ վակաս, Ա. (1) շարիկ ուրարով և բազպանով, Ա. (1) մեծ խաշ վախժ հաուր Սբ. Յակոբին:

Գարձեալ Ասլանի կին Շնորհաւորն և իւր դուստր Մարիան — մէկ լաւ տարաշի շապիկ, մէկ փէշկիր:

201բ ... |||-ի որդիք ||| և Գրիգորն — մէկ լաւ ձեռնայխաշ:

202ա ... Գուշտ[ո]նց Մահտասին — Ա. (1) Աւետարան, Ա. (1) Ատենի Սաղմոսարան վախժ հաուր Սբ. Յակոբին:

203ա ... Աթաշանէնց Սահակն, Բաղտոնց Գրիգորն, Բարաճանէնց էվազն, Զիլէնց Ասլանն — Ա. (1) արծաթէ վակաս, Ա. (1) արծաթէ թագ վախժ հաուն Սբ. Յակոբին:

203բ ... Սողոմօն պարոն-տէրն — Ա. (1) պղնձէ թաս հաուր Սբ. Յակոբին:

... Շէկ Ղազարին — Ա. (1) խաշ հա Սբ. Յակոբին վախժ:

204ա ... Տէր-Աւետիսին — Ա. (1) Մաշտոց հա Սբ. Յակոբին:

... Գաստակցի վէլիճան — Ա. (1) լանգարի¹¹³ հա Սբ. Յակոբին:

... Բազրբկաներն¹¹⁴ — Ա. (1) Սարգիս գիրք բերին Սբ. Յակոբին:

204բ ... Վանոնց Մարտիրոսին — Ա. (1) լաւ դառ շուրչառ, Ա. (1) փոքրիկ խաշ, Ա. (1) թաս վախժ հաուր Սբ. Յակոբին:

... Բարղամն — Ա. (1) Քարոզգիրք հաուր Սբ. Յակոբին:

110 պրսկ. سدره — վարազույր:

111 արաբ. ساعة — ժամացույց:

112 պրսկ. انبار — պահեստ:

113 թրք. لنگری — կերակուրի մեծ աման:

114 պրսկ. بازوگان — վաճառական:

А. Д. ПАПАЗЯН

«КЕТУК» МОНАСТЫРЯ СВ. ИАКОВА СЕЛЕНИЯ АКОРИ

(Резюме)

Поступившая в Матенадаран в 1973 г. и записанная под № 10 573 небольшая, содержащая список пожертвований Акорийскому монастырю св. Иакова рукопись (Кётук) имеет определенную историко-ведческую ценность. Список составлен после завершения строительных работ в монастыре и селении Акори в 1663—1671 гг. Рукопись состоит из 204 (формат 13×10 см), листов, каждый из которых относится к отдельному члену общины: в нем перечислены его пожертвования монастырю и специально оставлено место для записи его пожертвований в будущем.

Записи, сделанные в вышеупомянутые годы и в последующие десятилетия, содержат важные данные о специально-экономической жизни, численности, торговых связях населения этого целиком погибшего в 1840 г. во время землетрясения древнейшего селения, о его системах водоснабжения и мелиорации. Эти записи дают также представления об экономическом состоянии монастыря, рукописях его библиотеки и других культурных ценностях.

Издаваемый текст представляет интерес и для этнографов и специалистов армянского языка.

A. D. PAPA ZIAN

LA „KEUTOUK“¹ DU MONASTERE ST. JACQUES
DU VILLAGE AKORI

(Résumé)

Arrivé au Maténadaran en 1973 et inscrit sous le numéro 10 573 le petit manuscrit (Keutouk) contenant la liste des donations faites au monastère St. Jacques d'Akori présente un intérêt déterminé au point de vue de l'étude des sources. La liste a été dressée après la fin des travaux de construction au village d'Akori en 1663—1671. Le manuscrit se compose de 204 feuillets (format 13×10 cm), chacun desquels concerne un membre de la commune: ses donations au monastère y sont inscrites et on a laissé de la place libre pour inscrire ses donations futures.

Les inscriptions faites aux années mentionnées et durant les décennies suivantes contiennent des données importantes se rapportant à la vie sociale et économique, au nombre d'habitants et aux relations com-

¹ Livre des Donations.

merciales de cette localité fort ancienne ayant complètement disparu lors du tremblement de terre ee 1840, de ses systèmes de distribution d'eau et de bonification. Ces inscriptions donnent également une idée de la situation économique du monastère, des manuscrits de sa bibliothèque et des autres valeurs culturelles.

Le texte publié est également important pour les ethnographes et les spécialistes de la langue arménienne.